

tów w rozwój tej problematyki jest w dalszym ciągu niewielki. Pewien regres przeżywają chyba także w ostatnim czasie same instytucje europejskie. W porównaniu z latami 1964—65 nie odnotowano w ubiegłym roku jakichś szerszych poczynań o charakterze organizacyjnym, a raczej daje się zauważyć pewne tendencje do konsolidacji istniejących instytucji²¹. Można by zatem zaryzykować twierdzenie, iż zjawisko to świadczy o pewnej stagnacji procesów integracyjnych.

V. UWAGI KOŃCOWE

Polityka kulturalna państw zachodnioeuropejskich, na którą od lat starają się wywierać swoje wpływy i podporządkowywać ją swoim celom europejskie organizacje integracyjne, w coraz to większym stopniu rozwija się w kierunku swobodnej wymiany kulturalnej — w tym także z krajami obozu socjalistycznego. W społeczeństwie NRF daje się np. zauważyć nastroje zobojętnienia, a nawet zniechęcenia wobec od lat powtarzanych haseł integracyjnych²². Stąd też Rada Europejska aktywizuje się obecnie przede wszystkim na tych odcinkach, na których podejmowane są już, w ramach węższych czy też dwustronnych, wysiłki zmierzające do zbliżenia lub porozumienia z poszczególnymi narodami czy też państwami. Nie pretenduje ona już do roli inicjatora, a raczej stara się poprzez swoje komisje — niezależnie lub w porozumieniu z odpowiednimi instytucjami i organizacjami — współdziałać na tym odcinku.

W dziedzinie współpracy europejskiej nauki i szkolnictwa wyższego większe wpływy niż organizacje integracyjne ma Europejska Konferencja Rektorów i jej krajowe odpowiedniki. Również stopień zainteresowania problemami integracji europejskiej w akademickich ośrodkach nauczania i badań naukowych jest jeszcze niewielki. Stąd można by wnioskować, iż zagadnienia te, pomimo 20-letnich wysiłków, traktuje się w tym środowisku jeszcze nadal powściągliwie i z rezerwą.

MICHALINA BORAL

OŚRODKI STUDIÓW EUROPEJSKICH NA ZACHODZIE

I. WSTĘP

W krajach zachodnich rozwinął się po II wojnie światowej kierunek nauki, który otrzymał nazwę „studiów (badań) europejskich” (*études européennes*, *Europaforschung*). Zajmuje się on zarówno historyczną, jak i aktualną proble-

²¹ Por. przypis 12.

²² *Kampf der Europaverdrossenheit!* „Das Parlament” z 23 III 1966.

matyką Europy w aspekcie integracyjnym, służąc do uzasadniania działalności instytucji i wspólnot zachodnioeuropejskich takich, jak: Europejska Wspólnota Węgla i Stali, Europejska Wspólnota Gospodarcza, Euratom, Europejskie Stowarzyszenie Wspólnego Handlu, Rada Europejska. Kierunek ten występuje w płaszczyźnie wielu dyscyplin naukowych: historiografii, ekonomii, nauk politycznych, prawa, socjologii, geografii, filozofii i in. Stara się narzucić swój punkt widzenia i swoje stanowisko metodologiczne wszelkiej wiedzy o Europie. Zmierza do wykazania jedności kulturalnej Europy (głównie zachodniej), wydobycia wspólnych tradycji i „korzeni historycznych”, ujawnienia korzyści ekonomicznych i politycznych płynących z integracji, wreszcie nakreślenia wizji Europy przyszłości jako zjednoczonego i kwitnącego kontynentu spełniającego ważną misję w świecie.

Wspomniany kierunek naukowy reprezentują liczne placówki dydaktyczne i instytucje badawcze, z których pierwsze powstały już przed 20 laty. Profil ich działalności określa się zazwyczaj przymiotnikiem „europejski”. Studiuje się w nich całokształt zagadnień powstającej wspólnoty europejskiej oraz wykuwa dla niej podstawy teoretyczne i koncepcje ideologiczne. W zakresie dydaktyki pracuje się w tych placówkach nad wychowaniem i kształceniem kadr europejskich, ludzi, którzy — według założeń — mają być przeniknięci świadomością europejską, kandydatów do pracy we wspólnotach i organizacjach międzynarodowych.

Trzeba nadmienić, że obok tych instytucji w pełni działających na polu ideologii europejskiej, funkcjonują również coraz liczniejsze ośrodki naukowe studiów nad stosunkami międzynarodowymi, które interesują się problematyką Europy i integracji bądź jako jednym z wielu zagadnień współczesnego świata, bądź jako problemem głównym, ale bez akcentowania ideologicznego umii zachodniej Europy.

Artykuł niniejszy omawia działalność instytucji naukowych obu wspomnianych typów. Ze względu na znaczną ich liczbę w krajach zachodnich (m. in. w USA) mogę przedstawić jedynie ważniejsze; wybór mój pada na placówki zrzeszone w Stowarzyszeniu Instytutów Studiów Europejskich (*Association des Instituts d'Études Européennes — AIEE*)¹.

We wstępie nasuwa się jeszcze kilka uwag ogólnych dotyczących problematyki badawczej omawianych instytutów. Przede wszystkim należy wspomnieć, że wraz ze zmieniającą się w ubiegłym dwudziestoleciu sytuacją polityczną w Europie zmieniały się również programy i zadania niektórych placówek „europejskich”. Jedne z nich nadal skupiały swoje wysiłki badawcze

¹ Zob. *Association des Instituts d'Études Européennes. Annuaire 1964-65* oraz *Annuaire 1966-67*. Genève; „Atlantic Studies — Études Atlantiques” Vol. III, No 2, XII 1966; *Le Collège d'Europe. Ses origines*; *Centre Universitaire des Hautes Études Européennes*. Strasbourg; *Centre Européen Universitaire de Nancy. Année 1964-1965*. Nancy; A. K wilecki, *Treść i funkcje „ideologii europejskiej”*. „Przegląd Zachodni” nr 5—6/1965, ss. 105—106.

wokół zagadnień integracji Europy zachodniej, inne — w ślad za wzrastającymi stopniowo kontaktami między krajami wschodnimi i zachodnimi — przesunęły ośrodek zainteresowań na problemy ogólnoeuropejskie. To ostatnie dotyczy zwłaszcza francuskich instytutów uniwersyteckich. Proces krystalizowania się nowych ujęć jest w toku i trudno w tej chwili przewidzieć, na czym się zakończy. Druga uwaga, która się nasuwa, dotyczy różnorodności statusów i charakteru działania omawianych instytucji. Jedne z nich — instytuty pozauniwersyteckie — powiązane są niemal wyłącznie ze wspólnotami zachodnioeuropejskimi, inne natomiast — z uniwersytetami państwowymi; jedne mają charakter placówek zarówno dydaktycznych, jak i badawczych, drugie pracują wyłącznie na polu dydaktycznym, bądź badawczym lub wreszcie informacyjnodokumentacyjnym. Fakt ten ma istotne znaczenie: posiadany status ogranicza bowiem „swobodę” w zakresie wyboru kierunku działalności, określa zarazem obszar tematyczny, jaki każdy instytut ma eksploatować.

II. STOWARZYSZENIE INSTYTUTÓW STUDIÓW EUROPEJSKICH (AIEE)

W ciągu ubiegłych lat liczba instytutów studiów europejskich stale wzrastała. Ogólnie powiedzieć można, że przeżyły one dwie fazy rozwoju, odpowiadające głównym etapom procesu integracji zachodnioeuropejskiej. Najpierw, w rezultacie kongresu europejskiego w Hadze w 1948 r., powstało kilka instytutów (podejmujących wszechstronną działalność badawczą, wydawniczą, dokumenacyjną, informacyjną, propagandową), związanych politycznie, ideologicznie i finansowo z ruchem federalistów europejskich (zwłaszcza *Centre Européen de la Culture* w Genewie i *Collège d'Europe* w Bruges), następnie — w ramach „drugiej fali” zainteresowań Europą, wywołanych utworzeniem Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w 1957 r. — powstało szereg instytutów o charakterze bardziej wyspecjalizowanym (studia nad ekonomiką, systemem prawnym itp. zagadnieniami wspólnoty).

Jak powiedziano wyżej, badania tzw. europejskie uprawiane są dwutorowo: w instytutach uniwersyteckich i placówkach pozauniwersyteckich. Jedne i drugie współdziałają ze sobą poprzez Stowarzyszenie Instytutów Studiów Europejskich (*Association des Instituts d'Études Européennes*). Stowarzyszenie to działa od 1951 r., a inicjatywa jego powołania wyszła z ośrodka kultury europejskiej w Genewie (*Centre Européen de la Culture*). Stowarzyszenie skupiało na początku 6 instytutów, w 1964 r. — 28, obecnie liczy ich już 31, z czego najwięcej jest instytutów — członków „zwyczajnych”, mianowicie 21, następnie „stowarzyszonych” — 6 i „korespondujących” — 4. Instytuty te podzielić można na trzy kategorie.

1. Instytuty zajmujące się dydaktyką (przeważnie również i pracą badawczą) — w ogólnej liczbie 18: *Institut européen d'administration des affaires*, Fontainebleau; *Centre européen universitaire*, Nancy; *Institut euro-*

péen des hautes études internationales, Nicea; Centre universitaire d'études des Communautés européennes, Paryż; Collège européen des sciences sociales et économiques, Paryż; Institut de commerce international, Paryż; Centre universitaire des hautes études européennes, Strasburg; Europa-Institut der Universität des Saarlandes, Saarbrücken; Collège d'Europe, Bruges; Institut d'études européennes de l'Université de Bruxelles, Bruksela; Institut d'études juridiques européennes, Lièges; Centre d'études européennes de l'Université de Louvain, Louvain; The Bologna Center School of Advanced International Studies of the John Hopkins University, Bolonia; Istituto di Studi Europei „Alcide De Gasperi”, Rzym; Institut universitaire d'études européennes, Turyn; Institut d'études européennes, Genewa; Institut universitaire de hautes études internationales, Genewa; Institute of European Studies, Wiedeń—Paryż—Nantes—Fryburg—Madryt.

2. Do drugiej grupy zaliczyć należy instytuty badawczo-naukowe, których jest 10: *Centre de recherches et d'études de psychologie des peuples et de sociologie économique, Hawr; Institut d'études politiques, Groupe d'études européennes, Paryż; Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V., Bonn; Forschungsinstitut für politische Wissenschaft und Europäische Fragen der Universität zu Köln, Kolonia; Institut für Europäische Geschichte, Moguncja; Institut für Kontinental-Europäische Forschung, Monachium; Centre national d'étude des problèmes de sociologie et d'économie européennes, Bruksela; Institut royal des relations internationales, Bruksela; Europa Instituut, Amsterdam; Europa Instituut, Leyden.*

3. Do trzeciej, ostatniej grupy, należą trzy instytuty pełniące funkcje ośrodków dokumentacji i informacji: *Gesellschaft für übernationale Zusammenarbeit (Bureau international de liaison et de documentation — BILD), Kolonia; Österreichisches College, Wiedeń; Instituto de Estudios Europeos, Barcelona.*

Spośród 31 wymienionych instytutów najwięcej działa we Francji, mianowicie 9, następnie w NRF i Belgii — po 6, we Włoszech — 3, w Szwajcarii i Holandii — po 2, w Austrii i Hiszpanii — po 1. Jeden instytut z siedzibą w Chicago (USA) ma kilka swoich oddziałów w krajach europejskich (Francja, Austria, NRF, Hiszpania).

Na podstawie finansową działalności Stowarzyszenia składają się składki członkowskie instytutów oraz dotacje przydzielane na cele wydawnicze przez *Service Commun de Presse et d'Information des Communautés Européennes.*

Głównym zadaniem Stowarzyszenia jest organizowanie wzajemnej informacji instytutów i koordynowanie pewnych form ich działalności. Tak więc Stowarzyszenie przygotowuje niektóre tematy do wspólnych badań, ankiety, publikuje wyniki wspólnych prac. W ubiegłych latach pracowano nad rozwiązaniem różnych problemów nasuwających się w toku działalności instytutów, zwłaszcza nad zapewnieniem stałej wymiany profesorów i ujednoliceniem dyplomów. Wiele uwagi zajęły studia nad przygotowywanym przez wspól-

noty zachodnioeuropejskie projektem Uniwersytetu Europejskiego, który jednakże ostatecznie upadł². Inną inicjatywą było zorganizowanie w czerwcu 1962 r. sesji na temat kształcenia kadr europejskich. Od tego czasu doroczne ogólne zgromadzenie członków Stowarzyszenia połączone jest z kolokwium naukowym poświęconym wybranej tematyce integracyjnej (np. ostatnie kolokwium w 1966 r. omawiało problem: historiografia wobec europejskiej integracji).

W dziedzinie badań naukowych Stowarzyszenie zamierza przeprowadzić w kilku krajach, w oparciu o podobną metodę, porównawcze badania nad aspektami „narodowymi” i „europejskimi” różnych zjawisk politycznych, m. in. partii politycznych i ich aktywności europejskiej. Projektuje się utworzenie w ramach Stowarzyszenia grup badaczy wyspecjalizowanych w studiach o określonym kierunku. W 1966 r. zorganizowano konferencję badaczy zajmujących się oddziaływaniem grup nacisku w procesach integracyjnych.

Stowarzyszenie reprezentuje na zewnątrz interesy instytutów członkowskich: utrzymuje stałe kontakty z organizacjami międzynarodowymi, zwłaszcza z Radą Europejską i przedstawicielstwami wspólnot zachodnioeuropejskich. W październiku 1955 r. Rada Europejska przyznała Stowarzyszeniu status konsultatywny kategorii A.

Sekretariat Stowarzyszenia, kierowany od 1957 r. przez prof. Dusana Sidjanskiego, jugosłowiańskiego emigranta, znajduje się w Genewie, przy *Centre Européen de la Culture*. Funkcje kolejnych przewodniczących AIEE, wybieranych przez zgromadzenie ogólne, pełnili profesorowie: J. Capelle (Nancy), H. Brugmans (Bruges), W. von Cornides (Frankfurt n. M.), J. F. Angelloz (Saarbrücken), O. Molden, (Wiedeń), S. Romano (Turyn), Y. Seguillon (Nancy), B. Aubin (Saarbrücken), J. Rueff (Paryż), M. Jacobsen (Bonn). Aktualnym przewodniczącym jest F. L'Huillier (Strasburg).

III. OŚRODKI NAUKOWE ZRZESZONE W STOWARZYSZENIU INSTYTUTÓW STUDIÓW EUROPEJSKICH

1. FRANCJA

We Francji działa dziewięć instytutów zrzeszonych w AIEE. Z nich cztery — to placówki uniwersyteckie (w Hawrze, Nancy, Strasburgu i w Paryżu), pozostałe mają charakter ośrodków „autonomicznych”. Większość instytutów (7) zajmuje się działalnością dydaktyczną, dwa pracują wyłącznie na polu naukowo-badawczym.

² *Association des Instituts d'Études Européennes. Annuaire 1960-61. Genève; Europäische Universität — ein Gebot der Stunde. München 1961.*

A) Ośrodki dydaktyczne

Institut européen d'administration des affaires, Fontainebleau (INSEAD) — powstał w 1958 r. z inicjatywy Izby Handlowej i Przemysłowej Paryża, otrzymując natychmiast poparcie finansowe wielkich przedsiębiorstw z krajów zachodnioeuropejskich. Patronat nad nim sprawują: *L'Agence européenne de productivité*, *La Chambre de commerce internationale*, *La Ligue européenne de coopération économique*, a także znaczniejsze osobistości z kół przemysłowych i politycznych. Pomocy technicznej w zakresie wyposażenia dostarcza *Harvard Graduate School of Business Administration* oraz *Centre de perfectionnement dans l'administration des affaires (CPA)*.

Honorowymi prezesami instytutu są: książę Bernhard — mąż królowej holenderskiej Juliany, Paul Henri Spaak — b. sekretarz generalny NATO i H. Courbot — prezes Izby Handlowej i Przemysłowej Paryża. W skład dyrekcji wchodzi m. in.: Philippe Denis (dyrektor generalny), Olivier Giscard d'Estaing — b. minister finansów w rządzie de Gaulle'a (przewodniczący komitetu doskonalenia) i Georges F. Doriot — prof. *Harvard University* (radca dyrekcji).

Podstawy działalności i rozwój instytutu związane są z integracją ekonomiczną zachodniej Europy. Świadczy o tym program studiów, dobór słuchaczy, skład wykładowców, języki wykładowe. Problematyka, wokół której koncentrują się zainteresowania omawianej placówki, jest funkcjonowanie „przedsiębiorstw europejskich”: handlowych, przemysłowych, bankowych. Współpraca z wieloma przedsiębiorstwami jest b. ścisła i ona uchodzi za charakterystyczną cechę pracy tego instytutu. Przedmiotem studiów są zagadnienia, jakie ponadnarodowa integracja gospodarcza stawia przed przedsiębiorstwami. Dokumentacja i zbiory instytutu stoją do dyspozycji przedsiębiorstw.

Program zajęć przewiduje wykłady z zakresu organizacji produkcji i sprzedaży, kierownictwa przemysłowego, finansów, techniki i matematyki we współczesnym przedsiębiorstwie, stosunków międzyludzkich, doskonalenia organizacji pracy, współpracy między przedsiębiorstwami itp. Organizuje się spotkania z przedsiębiorcami różnych krajów i dyskusje w gronie międzynarodowym. Każdego roku przewiduje się dla słuchaczy instytutu zwiedzanie (indywidualnie i zbiorowo) kilku przedsiębiorstw i instytucji europejskich pod kątem poznania adaptacji przedsiębiorstwa do Wspólnego Rynku.

Zajęcia trwają jeden rok akademicki. Słuchaczami są absolwenci wyższych szkół (w wyjątkowych przypadkach studenci) z różnych krajów. Liczba słuchaczy wynosi co roku 120, a ich wiek waha się w granicach 21—28 lat. Instytut przyjmuje na studia bądź na podstawie osobistych zgłoszeń, bądź na wniosek specjalnych komisji preselekcyjnych działających w kilku krajach europejskich. Pod uwagę bierze się zarówno wyniki dotychczasowych studiów, jak i „osobowość” kandydata, jego aktywność wykazywaną w życiu uniwersyteckim itd. Zajęcia odbywają się w trzech językach: francuskim, angielskim

skim, niemieckim. Koszty studiów opłacają sami słuchacze, istnieją jednak w tym względzie liczne wyjątki. Studentom zdolnym, ale nie posiadającym odpowiednich środków, instytut udziela „kredytu” na lat 5. Poza tym instytut posiada pewną ilość stypendiów własnych, a także stypendiów fundowanych przez inne instytucje, jak *Commission européenne* w Brukseli (dla słuchaczy z krajów Wspólnego Rynku spoza Francji), *Das Deutsch-Französische Jugendwerk* (dla osób z NRF) i inne. Na zakończenie rocznych studiów słuchacze, którzy pomyślnie zdali egzaminy, otrzymują dyplomy, inni — świadectwo uczestniczenia w zajęciach. Dotychczas otrzymało dyplomy instytutu około 500 osób.

Wśród wykładowców widnieją nazwiska uczonych, polityków, ekonomistów. Z cyklów wykładów powstają następnie publikacje instytutu drukowane w kilku językach; Giscard d'Estaing prowadzi wykład i przygotowuje książkę pt. *La concentration des entreprises en Europe*; prof. Guy de Carmoy — pt. *La coopération commerciale des Compagnies Aériennes Européennes*. W instytucie wykładają profesorowie *Harvard University*: H. L. Hansen (*Comparative Marketing*), M. L. Mace (*Problems in International Business*) i inni.

Centre européen universitaire w Nancy powstał w 1951 r. jako jeden z pierwszych ośrodków tego typu w Europie. Powołany został przez Uniwersytet w Nancy jako w pewnym sensie naukowa placówka eksperymentalna, której celem była próba przekroczenia ram wychowania i nauczania „narodowego” oraz specjalności jednej tylko dyscypliny naukowej. W poprzednich latach ośrodek ten wybierał jeden ogólny temat wiedzący, który — stanowiąc najpierw przedmiot kursu podstawowego — następnie był studiowany w czterech sekcjach: studiów nad cywilizacją, nauk ekonomicznych, nauk prawnych i społecznych, nauk politycznych. W roku akademickim 1964/65 takim wspólnym tematem było zagadnienie informacji w świecie współczesnym. W 1965/66 r. studiowano dwa główne tematy: 1) sytuacja literatury w Europie (sekcja studiów nad cywilizacją), 2) współczesne przemiany w strukturze rolnictwa w Europie.

Ośrodkiem kierują profesorowie Uniwersytetu w Nancy z prof. François de Menthon jako dyrektorem na czele; instytut posiada Radę Naukową, Radę Administracyjną i Dyrekcję. Jako wykładowców zaprasza się także specjalistów z innych krajów: naukowców, polityków, wysokich urzędników państwowych, pisarzy i in. Lista dotychczasowych wykładowców obejmuje ok. 500 nazwisk osób z kilkudziesięciu krajów, w tym m.in. profesorów prawa z Polski: Leona Kurowskiego i Manfreda Lachsa.

Uczestnictwo w wykładach i seminariach, kolokwia, przygotowanie końcowej pracy (*mémoire*), odwiedziny w instytucjach i organizacjach europejskich — wszystko to należy do podstawowych zajęć słuchaczy. Obowiązują także wykłady z literatury i języka francuskiego. Słuchacze ośrodka — w ogólnej liczbie 50 — są absolwentami wyższych uczelni i rekrutują się z krajów

europczyjskich i spoza Europy. W 1965/66 r. studiowały w Nancy trzy słuchaczki z Polski (wszystkie z Krakowa). Warunkiem przyjęcia na studia jest wiek poniżej 35 lat. Podania kieruje się bezpośrednio do ośrodka, bądź do *attaché* kulturalnego przy ambasadzie francuskiej w kraju kandydata. Obowiązuje biegła znajomość języka francuskiego. Kandydaci mogą ubiegać się o stypendium rządu francuskiego, o stypendium ośrodka względnie — jeśli pochodzą z krajów Wspólnego Rynku — o stypendium *Commission de la Communauté Économique Européenne*.

Studia trwają jeden rok akademicki. Wybijający się słuchacze, którzy pragną przedłużyć studia w Nancy celem przygotowania pracy („tezy”) na temat „europczyjski” dla któregoś z wydziałów Uniwersytetu, mają szansę otrzymania stypendium na rok następny. Na zakończenie roku akademickiego w ośrodku słuchacz otrzymuje dyplom wyższych studiów europczyjskich pod warunkiem ukończenia pracy w ramach obranego przez siebie głównego kierunku studiów, zdania wszystkich egzaminów ustnych i oddania opracowanego *mémoire*. Najlepsze prace (*mémoires*) ukazują się drukiem dzięki subwencji *Fonds Culturel du Conseil de l'Europe* w serii *Collection des Mémoires*. W serii tej ukazało się dotychczas kilkanaście prac.

Institut européen des hautes études internationales w Nicei jest jednym z najmłodszych instytutów europczyjskich, utworzonym w 1965 r. z inicjatywy *Centre internationale de formation européenne* w Paryżu przy pomocy finansowej władz miejskich i uniwersyteckich w Nicei. Jak dotąd, zajmuje się wyłącznie działalnością dydaktyczną, przyjmując każdego roku kilkudziesięciu słuchaczy, absolwentów wyższych uczelni, którym przyznaje się na okres studiów całkowite lub częściowe stypendium. Instytut jest niezależnym stowarzyszeniem, którego organami są: zgromadzenie ogólne członków, dyrekcja (kieruje nią prof. A. Marc) i tzw. biuro profesorskie.

Studia trwają zasadniczo jeden rok, drugi przeznaczają się tylko dla jednostek uzdolnionych pod względem naukowym. Językiem zajęć jest francuski. Po ukończeniu egzaminów student otrzymuje świadectwo wyższych studiów międzynarodowych w zakresie europczyjskim. Program przewiduje wykłady ogólne (z dziedziny filozofii, antropologii, etnologii, socjologii itp.), zajęcia na temat konstrukcji (integracji) Europy (historia idei europczyjskiej, geneza i funkcjonowanie instytucji europczyjskich oraz wspólnot zachodnioeuropczyjskich, problemy socjologiczne, socjalne, ekonomiczne i polityczne zjednoczonej Europy) i wykłady pt. *Europa w świecie*. Grono profesorskie ma charakter międzynarodowy; szczególnie żywy kontakt utrzymuje instytut z uczelniami włoskimi, które przysyłają swych wykładowców. Instytut pozyskał (głównie dzięki swemu położeniu i walorom turystycznym Nicei) wielu wybitnych profesorów, którzy przyjeżdżają na krótki okres z różnych ośrodków Francji, Włoch, W. Brytanii, NRF, Belgii, Szwajcarii, USA, łącząc prowadzenie zajęć z wypoczynkiem na Lazurowym Wybrzeżu.

Centre universitaire d'études des Communautés européennes w Paryżu powstał w 1963 r. przy wydziale prawa i nauk ekonomicznych Uniwersytetu. Powołano go do życia celem umożliwienia studentom kształcenia się w nowej specjalności, celem prowadzenia badań nad problematyką wspólnot zachodnioeuropejskich oraz organizowania informacji o tych zagadnieniach w środowiskach naukowych. Dyrektorem ośrodka jest prof. P. H. Teitgen, kierownikiem sekcji prawa — prof. B. Goldmann a sekcji ekonomii — prof. M. Byé. Ośrodek przyjmuje na studia zarówno studentów po trzecim roku prawa i ekonomii bądź absolwentów tych kierunków, jak również wolnych słuchaczy, rekrutujących się spośród urzędników, pracowników przedsiębiorstw, działaczy związków zawodowych itp. Normalne studia, trwające jeden rok, mogą być poprzedzone rokiem wstępnym, przygotowawczym. Program roku przygotowawczego obejmuje następujące przedmioty: historię instytucji europejskich (1945—1964); wstęp do zagadnień gospodarczych i prawnych wspólnot zachodnioeuropejskich. Program właściwych studiów dyplomowych przewiduje wykłady z zakresu organizacji międzynarodowych i europejskich, międzynarodowych stosunków gospodarczych, europejskiego prawa finansowego i handlowego, administracyjnego i ubezpieczeń, udział w seminariach, pisanie pracy indywidualnej i w zespołach roboczych, wreszcie kursy języków obcych.

Collège européen des sciences sociales et économiques w Paryżu powstało w 1953 r. Jest emanacją starej uczelni francuskiej *Collège des sciences sociales et économiques*. Działalność swą przejawia w dwóch formach: a) kursów zimowych, które trwają 2 lata i odbywają się jako zajęcia wieczorowe i korespondencyjne, b) kursów letnich, prowadzonych w miesiącu lipcu, przy czym kursy te mają charakter spotkań międzynarodowych. Zarówno pierwszy, jak i drugi kurs tylko w połowie poświęcony jest problemom europejskim, w połowie natomiast stosunkom z krajami rozwijającymi się i problematyce tych krajów. Na kursie zimowym omawia się zagadnienia ekonomiczne, finansowe i polityczne Europy i Wspólnego Rynku, międzypaństwowej współpracy technicznej i gospodarczej, Afryki Równikowej, Chin i Japonii, sytuacji żywnościowej w krajach trzeciego świata. Na kursie letnim zajęcia odbywają się w formie wykładów, dyskusji i omawiania problemów w małych grupach roboczych, przy czym tematyka dotyczy ewolucji stosunków ekonomicznych, gospodarczych i socjalnych w Europie oraz stosunków między krajami europejskimi a krajami rozwijającymi się. Słuchacze odbywają też podróże do siedzib Rady Europejskiej w Strasburgu, organów Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali w Luksemburgu, EWG i Euratomu w Brukseli. Wypełnienie wszystkich wymogów i warunków związanych z uczestnictwem na kursie zimowym (systematyczny udział w zajęciach, opracowanie kilku tematów i zdanie egzaminów ustnych) daje prawo do ubiegania się o dyplom wyższych studiów europejskich. Natomiast na zakończenie kursu

letniego odbywa się egzamin ustny, którego pomyślny wynik jest warunkiem uzyskania specjalnego zaświadczenia.

Każdego roku studenci około 20 narodowości uczestniczą w kursach *Collège*. Słuchaczami mogą być studenci albo absolwenci uniwersytetu lub innej uczelni wyższej w wieku 20—40 lat. Obowiązuje znajomość języka francuskiego (na kursie letnim także angielskiego lub niemieckiego). Zgłoszenia przyjmowane są bezpośrednio od kandydatów, którzy w większości sami pokrywają opłaty związane ze studiami. Kilkanaście stypendiów przyznaje *ASTEF* (*Association pour l'organisation des stages de techniciens étrangers dans l'industrie française*), jak również rząd francuski i niektóre rządy państw zachodnich dla kandydatów ze swoich krajów. *Collège* dysponuje także kilkoma stypendiami całkowitymi i częściowymi ufundowanymi przez poszczególne przedsiębiorstwa i instytucje europejskie.

Collège zapewniło sobie współpracę znanych wykładowców. Wśród nich pojawiają się nazwiska: prezesa Euratomu — Pierre Chantenet, profesora Sorbony — Jean de Soto, naczelnego redaktora czasopisma „*La Vie Africaine*” — Olympe Quenum, b. wielokrotnego ministra i senatora Francji — prof. Edouard Bonnefous.

Funkcje prezesa *Collège* pełni prof. ekonomii Jacques Rueff, b. ekspert gospodarczy rządu francuskiego i wspólnot zachodnioeuropejskich, dyrektora — Lucien de Sainte-Lorette, sekretarz generalny sekcji francuskiej *Ligue européenne de coopération économique* i autor szeregu prac na temat federalizmu europejskiego.

L'Institut de commerce international w Paryżu tylko w ograniczonym zakresie zajmuje się integracją zachodnioeuropejską. Utworzony został w 1957 r. i upaństwowiony przez rząd francuski w 1961 r. Celem instytutu jest kształcenie kadr kierowniczych dla przedsiębiorstw i placówek handlowych oraz dostarczanie odpowiednich informacji przedstawicielom tej gałęzi gospodarki.

Program działalności dydaktycznej instytutu obejmuje wyłącznie dziedziny handlu zagranicznego. Ćwiczenia praktyczne mają pierwszeństwo przed teorią. Tematyka obejmuje trzy główne grupy zagadnień: 1) miejsce zagranicznego handlu Francji w gospodarce francuskiej i światowej, 2) zagadnienia międzynarodowego handlu zagranicznego (tendencje w handlu światowym, współpraca gospodarcza i międzynarodowe organizacje ekonomiczne, stosunki Wschód-Zachód, problemy krajów rozwijających się, europejska integracja gospodarcza i Wspólny Rynek, handel zewnętrzny w strefie franka, 3) rola państwa w dziedzinie handlu zagranicznego.

Centre universitaire des hautes études européennes, Strasburg. Powołanie tego ośrodka łączy się z faktem, że Strasburg, stolica Alzacji, jest siedzibą głównych instytucji europejskich: Rady Europejskiej i Parlamentu Europejskiego, w związku z czym przebywają tam stali przedstawiciele rządów kilkunastu państw europejskich.

W toku kilkunastoletniej działalności (od 1951 r.) ośrodek ten, będący przybudówką uniwersytetu sztrasburskiego, podkreślał często swoje zainteresowanie dla problemów całej Europy. To zainteresowanie znajdowało swój wyraz w doborze tematyki dydaktycznej i badawczej: bądź skupiano uwagę na studiowaniu problematyki kolejno wszystkich państw europejskich, bądź na analizowaniu pewnych zjawisk wspólnych dla całej Europy, wspólnych prądów umysłowych, kulturalnych czy politycznych.

Kierownictwo i opiekę nad ośrodkiem sprawują profesorowie wydziałów: prawa i nauk ekonomicznych, filozofii oraz Instytutu Nauk Politycznych. Dyrekcja składa się z trzech członków: profesorów F. L'Huillier, J. Murat i P.-L. Reynaud. Aktualnie funkcje dyrektora pełni Fernand L'Huillier, historyk, autor i współautor wielu prac z historii i zagadnień współczesnych stosunków międzynarodowych (m. in. *Etude sur le Blocus continental*, Paris 1951; *Problèmes de la paix*, Paris 1946; *Problèmes de civilisation européenne*, Strasbourg 1956; *Institutions internationales et transnationales*, Paris 1961; *Histoire de notre temps*, Paris 1964).

Studia w ośrodku trwają 1—2 lata. Słuchaczami mogą być posiadacze licencjatu lub dyplomu równorzędnego, należący do jednej z trzech kategorii: studenci wszystkich wydziałów, urzędnicy państwowi lub organizacji międzynarodowych, naukowcy. Ośrodek przydziela im stypendia całkowite lub częściowe na okres 8 miesięcy.

Program studiów stanowi kombinację wykładów podstawowych, zajęć tzw. praktycznych i seminariów badawczych. Istnieją trzy kierunki prac realizowanych w: 1) sekcji historycznej i kulturalnej, 2) sekcji politycznej, 3) sekcji ekonomicznej. Zajęcia odbywają się na kursie ogólnym (poświęconym historii i geografii Europy, instytucjom europejskim, integracji i polityce ekonomicznej krajów zachodnich), który stanowi pierwsze stadium nauki, oraz na kursach specjalnych, poświęconych z reguły aktualnym zagadnieniom: zjawiskom i procesom ogólnoeuropejskim lub poszczególnym krajom. Wykładowcami są, obok naukowców z Uniwersytetu sztrasburskiego, profesorowie i specjaliści z innych miast Francji i z zagranicy. Dla studentów organizuje się staże w organizacjach międzynarodowych. Słuchacze o zamiłowaniu i uzdolnieniu naukowych skupieni są w osobnych grupach seminaryjnych. W 1966/67 r. zorganizowano trzy takie grupy: 1) historyczno-kulturalną, 2) prawno-polityczną, 3) ekonomiczną. Grupa historyczno-kulturalna zajmuje się trzema zasadniczymi tematami: a) narodowościami i nacjonalizmem w Europie do 1918 r., b) stosunkami międzynarodowymi w latach 1919—39 (Francja a Niemcy, Niemcy a ZSRR, Francja a Polska), c) cywilizacją (kulturą) wybranych krajów europejskich (niemiecką, austriacką i włoską).

Aby otrzymać przy końcu roku dyplom studiów europejskich, słuchacz winien oddać dwie prace pisemne na tematy związane z kierunkiem studiów oraz zdać trzy egzaminy ustne. Natomiast otrzymanie specjalnego dyplomu

wymaga przygotowania oryginalnej pracy naukowej (*mémoire scientifique*). Jeśli rozprawa taka stanowi istotny wkład do nauki, może stanowić podstawę ubiegania się o tytuł doktorski.

Poza organizowaniem zwykłych zajęć dla studentów, ośrodek przejawia aktywność na innych polach. Przeprowadza w określonych odstępach czasu spotkania i dyskusje międzynarodowe na wybrane tematy. W maju 1960 r. zorganizowano w Strasburgu dyskusję na temat międzynarodowego znaczenia rzeki Renu; w 1962 r. na temat stosunków między Europą i Afryką murzyńską; w 1963 r. na temat ujednoczenia systemu kształcenia; w 1964 r. na temat stosunków Europy z Ameryką Łacińską. W grudniu 1965 r. zorganizowano w Strasburgu z inicjatywy ośrodka Tydzień Kultury Polskiej w ramach którego odbyło się kilka odczytów polskich naukowców i literatów oraz otwarto wystawę pt. *20-lecie Polski Ludowej*. Dzięki aktywności omawianej placówki, a zwłaszcza prof. L'Huillier, powstał w Strasburgu ośrodek wydawniczy, w którego dorobku figuruje szereg publikacji z zakresu stosunków międzynarodowych: *Institutions internationales européennes*, 1952; *Actes du Colloque sur le Rhin*, 1961; *L'Europe et l'Afrique Noire*, 1962 i inne.

Podstawą finansową działalności ośrodka jest budżet uniwersytecki, subwencje organizacji i wspólnot zachodnioeuropejskich, szczególnie EWG, oraz sporadyczne dotacje niektórych większych przedsiębiorstw prywatnych w Alzacji.

B) Ośrodki naukowo-badawcze

Centre de recherches et d'études de psychologie des peuples et de sociologie économique, Hawr. Ośrodek ten, będący instytutem Uniwersytetu w Caen, koncentruje swe zainteresowania głównie wokół dwóch problemów: psychologii narodów i socjologii życia gospodarczego. Tym dziedzinom poświęcone są dwa periodyki wydawane przez Centre: „Revue de psychologie des peuples” i „Cahiers de sociologie économique”. Ośrodek podjął pracę przygotowawczą wokół wydania encyklopedii narodów europejskich, uwzględniającej wielkie grupy etniczne i regionalne grupy narodowościowe.

Institut d'études politiques — Groupe d'études européennes, Paryż. W instytucie tym zagadnienia integracji europejskiej nie stanowią odrębnej dziedziny, lecz są jednym z elementów wykładów, seminariów i badań naukowych. Ta część kadry instytutu, która interesuje się szczególnie problematyką współczesnej Europy, tworzy grupę (sekcję) studiów europejskich i odbywa regularne konferencje i dyskusje poświęcone dydaktyce oraz badaniom naukowym. Sekretarzem tej grupy jest prof. P. Gerbet, czołowym specjalistą w naukach ekonomicznych — prof. Guy de Carmoy, uczony i polityk, b. dyrektor Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju, autor książki pt. *Fortune de l'Europe* (Paris 1953).

W programie zajęć instytutu cztery przedmioty wykładowe dotyczą specjalnie Europy: polityka integracji europejskiej (P. Gerbet); instytucje europejskie do 1945 r. (P. Reuter); współczesna gospodarka europejska (G. de Carmoy); europejskie wspólnoty gospodarcze (J. Mayoux). Prowadzi się również dwa seminaria dla studentów: jedno poświęcone problematyce gospodarki europejskiej, drugie — polityce europejskiej oraz osobne seminarium europejskie dla doktorantów.

Instytut posiada wybornie zaopatrzoną bibliotekę (z działem prac rękopiśmiennych) oraz ośrodek dokumentacyjny.

Z działalnością *Groupe d'études européennes* łączy się praca ośrodka studiów międzynarodowych (*Centre d'étude des relations internationales*) przy *Fondation Nationale des sciences politiques* (pod kierunkiem prof. J.-B. Duroselle), posiadającego osobną sekcję pod nazwą „Polityka europejska”. Sekcja ta zajmuje się wyłącznie badaniami nad integracją europejską ze stanowiska nauk politycznych. Do najważniejszych prac powstałych w omawianym ośrodku należy obszerna książka prof. J.-B. Duroselle *L'Idée d'Europe dans l'histoire*, Paris 1965. P. Gerbet przygotowuje obecnie studium na temat strukturalnego przystosowania się organów władz i czołowych instytucji życia francuskiego (rządu, ministerstw, parlamentu, partii politycznych, związków zawodowych, przedsiębiorstw) do faktu uczestnictwa Francji w różnych organizacjach i wspólnotach międzynarodowych (ONZ, NATO, wspólnoty zachodnioeuropejskie).

2. NIEMIECKA REPUBLIKA FEDERALNA

NRF posiada sześć instytutów zrzeszonych w Stowarzyszeniu Instytutów Studiów Europejskich. Z nich dwa — to placówki uniwersyteckie (w Saarbrücken i Kolonii). Najwięcej istnieje instytutów naukowobadawczych (4) i od nich rozpoczne omówienie działalności ośrodków zachodnioniemieckich.

A) Ośrodki naukowo-badawcze

Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e. V. w Bonn. Instytut ten, którego geneza związana jest z założeniem w 1945 r. czasopisma „Europa Archiv”, przechodził kilka etapów rozwoju i organizacji. W 1949 r. był ośrodkiem dokumentacyjnym, w 1952 r. przekształcony został na *Institut für Europäische Politik und Wirtschaft*, w 1955 r. — przejęty przez *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik* — otrzymał swoją obecną nazwę i status. Od 1960 r. siedzibą instytutu jest Bonn.

W sferze zainteresowań omawianej placówki znajdują się przede wszystkim zagadnienia polityczne i ekonomiczne Europy. Instytut prowadzi własne badania, gromadzi odpowiednią dokumentację, organizuje sesje, uprawia dzia-

łałość wydawniczą. Skupia 1000 członków, z których wielu — to znani przedstawiciele życia politycznego, przemysłowego, naukowego NRF. Z instytutem współpracują dyplomaci zachodni Niemcy, uczeni — zarówno humaniści, jak i przedstawiciele nauk ścisłych — urzędnicy ministerstw federalnych, publicyści. Władze składają się z: a) prezydium, któremu przewodniczy przemysłowiec zachodni Niemiec, b. dyplomata i poseł do *Bundestagu* — dr Günter Henle (jednym z wiceprzewodniczących był czołowy działacz SPD — Fritz Erler), c) komitetu naukowo-badawczego kierowanego przez prof. Ulricha Scheunera, d) 18-osobowej dyrekcji, na czele której stoi prof. Hans-Adolf Jacobsen.

Od strony organizacyjnej instytut składa się z pięciu sekcji. Sekcja badań naukowych prowadzi studia z zakresu integracji europejskiej, zjednoczenia Niemiec, kwestii berlińskiej, polityki zagranicznej ZSRR, USA, Francji, Chin i krajów Azji południowo-wschodniej. Sekcja roczników opublikowała od 1955 r. szereg tomów „Die Internationale Politik”. Sekcja rozbrojenia i bezpieczeństwa międzynarodowego współpracuje i zbiera się systematycznie na konferencje organizowane wspólnie z *Centre d'Études de Politique Etrangère* w Paryżu, *Institut of Strategic Studies* w Londynie i innymi tego typu instytucjami państw członkowskich NATO. Sekcja dokumentacji, obok gromadzenia różnorodnych materiałów i publikacji z dziedziny polityki międzynarodowej, specjalizuje się w zbieraniu dokumentacji organizacji międzynarodowych, w szczególności ruchu europejskiego. Sekcja stosunków ze Związkiem Radzieckim i krajami Wschodu analizuje te zagadnienia z punktu widzenia możliwości „rozwiązania kwestii niemieckiej”.

Organem instytutu jest dwumiesięcznik „Europa-Archiv”. Obok wzmiankowanych roczników „Die Internationale Politik”, instytut wydaje zbiory dokumentów, sprawozdań i referatów, np. *Die Wiedergesundung Europas*, 1948; *Probleme einer europäischen Staatengemeinschaft. Studien zum Föderalismus*, 1954; *Europa-Dokumente zur Frage der Europäischen Einigung*, 1962; W. Heidemeyer, G. Hindrichs, *Dokumente zur Berlin-Frage, 1944—1962* (wydane również w jęz. francuskim, angielskim i hiszpańskim). W osobnej serii publikuje się wydawnictwa związane ze sprawą rozbrojenia i bezpieczeństwa oraz opracowania problemu niemieckiego i roli Niemiec w Europie i świecie, np. H. A. Jacobsen, O. Stenzl, *Deutschland und die Welt; Zur Außenpolitik der Bundesrepublik 1949—1963*, 1964.

Forschungsinstitut für politische Wissenschaft und Europäische Fragen der Universität zu Köln (w Kolonii) działa od 1960 r. Powołany został do życia zarządzeniem ministra Nadrenii-Westfalii dla prowadzenia studiów nad problemami politycznymi wspólnoty europejskiej i wspólnoty atlantyckiej. W szczególności zajmuje się przyczynami różnic, jakie istnieją między integracją ekonomiczną i techniczną Europy z jednej strony, a integracją polityczną — z drugiej, oraz problematyką

wzajemnej zależności między integracją (względnie dezintegracją) polityczną w dziedzinie stosunków wewnętrznych i zewnętrznych państwa.

Instytut pracuje w dwóch sekcjach: ogólnej i europejskiej. W sekcji europejskiej prowadzi się badania nad reprezentacją i ochroną interesów narodowych we wspólnotach europejskich, nad regionalizmem w Europie wschodniej i zachodniej (w ujęciu porównawczym) oraz wpływem organizacji i powiązań międzynarodowych na zagraniczną politykę państw europejskich. W ostatnich latach położono w tej sekcji nacisk na badania systemów wyborczych w Europie zachodniej z myślą o rozpoznaniu i wskazaniu warunków dla przyszłych jednolitych wyborów do organów zintegrowanej Europy. Należą tu prace podjęte przez Annemarie Hunger na temat odpowiedzialności parlamentarnej europejskich organów wykonawczych i suwerenności wspólnot europejskich. M. Becker natomiast przygotowuje pracę o bezpośrednich wyborach do Parlamentu Europejskiego.

Ogólne kierownictwo instytutu spoczywa w rękach prof. F. A. Hermensa, natomiast sekcją europejską kieruje G. Zellentin. Działając głównie na polu badań naukowych, instytut zajmuje się również — choć w ramach ograniczonych — dydaktyką w „duchu europejskim”. Każdy student Uniwersytetu w Kolonii może zapisać się na zajęcia i ćwiczenia w instytucie, które otrzymały nazwę: *Übungen zur Europäischen Integration*. Opiekę nad tym kierunkiem pracy sprawuje prof. F. Burgbacher, który sam prowadzi wykład pt. *Wpływ organizacji europejskich na stabilizację polityczną w Europie*.

Wyniki pracy omawianej placówki publikowane są w czasopiśmie „Kölner Schriften zur politischen Wissenschaft” oraz w serii instytutu *Demokratische Existenz heute* (Athenäum-Verlag, Frankfurt a. M.). Spośród współpracowników instytutu wyróżnia się liczbą publikacji G. Zellentin, autorka następujących książek: *Der Wirtschafts- und sozialesausschuss der EWG und Euratom*, Leiden 1962; *Formen der Willensbildung in den europäischen Organisationen*, Frankfurt a. M. 1965 oraz opracowanej wspólnie z C. Rothe *Bibliographie zur europäischen Integration*, Düsseldorf 1962. Ostatnio G. Zellentin zwraca coraz baczniejszą uwagę na zagadnienia stosunków między krajami wschodniej i zachodniej Europy, widząc w nich — jak się wydaje — rzeczywisty klucz do rozwiązania podstawowych problemów politycznych kontynentu. Obecnie pracuje nad książką poświęconą współpracy między wschodem i zachodem Europy oraz uczestniczy w przygotowaniu publikacji zbiorowej pt. *Wege nach Gesamteuropa — Dokumentation der Beziehungen zwischen West- und Ost-Europa 1943—1965*.

Instytut für Europäische Geschichte w Moguncji posiada następującą historię. W 1948 r. odbył się w Spirze międzynarodowy kongres historyków poświęcony badaniom nad Europą jako wspólnotą, który przedstawicielom tej dyscypliny, szczególnie historykom zachodnioniemieckim szukającym nowych podstaw ideologicznych i drogowskazów politycznych dla

działalności naukowej, dostarczył silnego impulsu do badań nad dziejami i rozwojem „ducha europejskiego”. W następnych latach zorganizowano szereg tego rodzaju kongresów, a ich niejako instytucjonalnym produktem było powołanie do życia w Moguncji w 1950 r. przez rząd Palatynatu Reńskiego osobnego Instytutu Historii Europy, pomyślanego jako placówka wyłącznie badawcza. Instytut ten stawia sobie jako cel wydobyć z przeszłości Europy wszystkich elementów świadczących o wspólnocie tradycji, kultury i świadomości i przygotowanie materiału dla napisania nowej historii Europy. Podkreśla się oczywiście wybitny wkład Niemiec do historii i kultury europejskiej.

Instytut działa w dwóch sekcjach: historii powszechnej i historii religii. Sekcja historii powszechnej pod kierunkiem prof. M. Gähringa zajmuje się dziejami stosunków politycznych w Europie, wielkimi prądami kulturalnymi i społecznymi oraz problematyką stosunków francusko-niemieckich jako głównym elementem dziejów Europy. Sekcja historii religii, którą kieruje prof. J. Lartz, studiuje chrześcijańskie podstawy historii Zachodu, jego jedność historyczną i kulturalną oraz obecne podziały. Reformacja i dzieło Marcina Lutra stanowią główny przedmiot zainteresowań. Badania instytutu idą w kierunku zacierania różnic w stanowiskach między katolicyzmem i protestantyzmem, co ma sprzyjać integracji narodów europejskich i likwidacji uprzedzeń religijnych.

Instytut posiada dużą bibliotekę z przeszło 40 tys. tomów. Organizuje różne spotkania dyskusyjne, kolokwia i konferencje, z których największy rozgłos nadano kongresowi pt. *Europa — dziedzictwo i wizja przyszłości* (1955 r.), z udziałem historyków z 16 krajów oraz sesji w 800-lecie śmierci św. Bernarda z Clairvaux. Rezultaty prac i badań instytutu drukowane są w wydawnictwie Steinera (Wiesbaden).

Każdego roku przebywa w instytucie kilkunastu stypendystów (dyrekcja przeznacza 6 stypendiów dla kandydatów z NRF i 12 dla osób z zagranicy), którzy są młodszymi pracownikami naukowymi. Korzystając z dogodnych warunków, jakie instytut oferuje (stypendia przyznawane są na okres 6 miesięcy, 1 roku lub kilku lat), prowadzą oni własne studia i uczestniczą w życiu placówki.

Institut für Kontinental-Europäische Forschung, Monachium. W latach po II wojnie zawiązało się w Monachium „koło uczonych” zachodniemieckich, reprezentantów wielu dziedzin nauki, celem kompleksowego badania aktualnych problemów Niemiec i Europy. Z inicjatywy tej grupy utworzono w 1951 r. stowarzyszenie (z prezesem prof. Karl Willy) i instytut badań europejskich (z dyrektorem prof. Aleksandrem Nikuradse). Instytut gromadzi całą plejadę współpracowników: historyków, socjologów, ekonomistów, prawników, fizyków i in. Zadaniem, jakie sobie postawił, jest studiowanie przeszłości i aktualnej sytuacji w Europie z punktu widzenia jedności kontynentu. Wykorzystując duże środki finansowe (dota-

cje rządu, kół przemysłowych i wspólnot zachodnioeuropejskich) instytut stara się wywiązać z tego zadania przez podejmowanie licznych inicjatyw badawczych, organizacyjnych, wydawniczych. Prace badawcze, które się tam prowadzi, można podzielić na dwie kategorie: do pierwszej należą studia nad wybranymi zagadnieniami europejskimi ujmowane ze stanowiska jednej dziedziny nauki, do drugiej — studia kompleksowe. Przebieg i wyniki tych ostatnich omawiane są na specjalnych dyskusjach monachijskich (tzw. kolokwia monachijskie) organizowanych co kilka miesięcy, następnie publikowane w wydawnictwach: *Dieterische Verlagsbuchhandlung*, *Oldenburg Verlag* i *Verlag für Kunst und Wissenschaft*. W ten sposób od 1951 r. przedyskutowano i wydano następnie drukiem m. in. prace dotyczące: elementów idei europejskiej (1951), roli Europy i USA w świecie (1956), średniowiecznej architektury w Europie zachodniej (1957), ekonomicznych podstaw Wspólnego Rynku (1961) oraz badań naukowych i wychowania europejskiego (1962). Z inicjatywy Stowarzyszenia Instytutów Studiów Europejskich, instytut monachijski zorganizował szereg konferencji na temat projektu uniwersytetu europejskiego i wydał następnie zbiorową pracę 17 autorów pt. *Europäische Universität — ein Gebot der Stunde*.

B) Inne ośrodki

W Saarze działa instytut przyuniwersytecki, zajmujący się dydaktyką. Europa-Institut der Universität des Saarlandes w Saarbrücken utworzony został w 1951 r., tzn. jeszcze w okresie przynależności Saary do Francji. Prace jego obracają się wyłącznie wokół problematyki integracji europejskiej. W instytucie można odbyć studia pouniwersyteckie dotyczące organizacji i stosunków międzynarodowych.

Program, w którym najwięcej miejsca zajmują aspekty prawne integracji europejskiej, realizuje się w językach niemieckim i francuskim. Wykładają profesorowie niemieccy i obcy oraz wysocy urzędnicy ministerstw federalnych i organizacji europejskich. Zajęcia (wykłady, seminaria, dyskusje, kolokwia) obejmują dziedzinę prawa, historii, polityki i ekonomii. W dziedzinie prawa przewiduje się kurs ogólny, na którym słuchacze studiują prawo rzymskie jako podstawę porządku prawnego w Europie, normy prawne organizacji i wspólnot europejskich oraz kurs specjalny, poświęcony podstawowym przepisom prawnym EWG, EWWS i Euratomu. W dziedzinie historii i polityki wyklada się podstawowe zagadnienia historii Europy w XIX w., dziejów myśli europejskiej w XX w. i ustrojów politycznych państw członkowskich EWG. W zakresie ekonomii przerabia się różne zagadnienia EWG: politykę rolną, energetyczną, finansową oraz kwestie związane z sytuacją i strukturą gospodarczą w krajach zachodnich. Osobny wykład dotyczy teorii integracji gospodarczej.

Przyjmuje się jako słuchaczy osoby po studiach wyższych (pierwszeństwo

mają absolwenci prawa) i z biegłą znajomością francuskiego oraz niemieckiego. Przyjęcie do instytutu wymaga równoczesnego zapisania się na Uniwersytet Saary w charakterze zwyczajnego studenta. Instytut oferuje swym studentom b. dobre warunki: znaczną ilość stypendiów (przeznaczonych głównie dla osób przybywających z innych krajów europejskich), miejsca w domach akademickich, możliwość korzystania z klubów studenckich, boisk sportowych itp. Kładzie się nacisk na życie kolektywne, które stwarzać ma warunki dla rozwoju świadomości europejskiej. Temu celowi służą częste seminaria i zebrania dyskusyjne, wspólne posiłki, udział w licznych wycieczkach. Działa stowarzyszenie słuchaczy i wychowanków instytutu, jako płaszczyzna kontaktów studentów różnych lat. Studia trwają jeden rok akademicki, pod koniec którego odbywają się egzaminy ustne i pisemne celem otrzymania świadectwa studiów europejskich. Student, który pragnie otrzymać dyplom wyższych studiów europejskich, winien zdać powyższe egzaminy z wynikiem przynajmniej dobrym i przygotować osobną pracę bądź w formie małej rozprawy (*mémoire*), bądź tezy doktorskiej z problematyki integracji Europy, zgłoszonej i obronionej na Uniwersytecie Saary.

Stanowisko dyrektora instytutu zajmuje prof. L. Constantinesco.

Ośrodkiem typu informacyjno-dokumentacyjnego jest *Gesellschaft für Übernationale Zusammenarbeit e. V.* w Kolonii (*Bureau international de liaison et de documentation*, tzw. *BILD*). Ośrodek ten powstał w Offenburgu krótko po zakończeniu II wojny z inicjatywy Jean du Riveau. Skupiał przedstawicieli „generacji wojennej” — młodych Francuzów i Niemców, którzy wobec skutków kataklizmu wojennego postanowili rzucić hasło współpracy międzynarodowej i naprawy stosunków francusko-niemieckich. Statut powołanej do życia nowej placówki głosił m. in., że pragnie ona przyczynić się do „rozwoju stosunków ponadnarodowych” i że podstawowymi formami pracy będzie wydawanie czasopism i publikacji, organizowanie konferencji, spotkań międzynarodowych i wymiany międzynarodowej. Podobnie jak w przypadku wielu innych placówek zajmujących się aktualną problematyką polityczną, błędem w samym założeniu było pominięcie problemu odpowiedzialności Niemców za wybuch i zbrodnie II wojny światowej i przekreślenie tym samym możliwości konstruktywnego oddziaływania wychowawczego.

Podstawą prawną działalności *BILD* jest istnienie dwóch zarejestrowanych stowarzyszeń „bliźniaczych” — niemieckiego i francuskiego — utworzonych w 1948 r.: *Gesellschaft für Übernationale Zusammenarbeit* w Kolonii i *Bureau international de liaison et de documentation (Le Groupe d'Études Allemandes)* w Paryżu. Instytucja ta dysponuje siecią korespondentów w miastach NRF i Francji oraz kilkoma mniejszymi placówkami w Strasburgu (ośrodek badań ekonomicznych i społecznych), Offenburgu (księgarnia), Lyonie (komitet d. s. dokumentacji i stosunków międzynarodowych). Wydaje periodyk w języku niemieckim „Dokumente — Zeitschrift für Übernationale Zusammenarbeit”,

który daje czytelnikowi niemieckiemu informacje o wydarzeniach i prądach kulturalnych w Europie oraz w języku francuskim „Documents — Revue des questions allemandes”. Kierownicze funkcje podzielone są między Niemców i Francuzów: dyrektorem *BILD* jest J. du Riveau, sekretarzami Roland Mager i Joseph Winkelheide naczelnym redaktorem „Dokumente” — Heinz Linnerz a „Documents” — A. Wiss-Verdier.

Od początku swego istnienia *BILD* podjął działalność w różnych formach. Warto przypomnieć na tym miejscu zorganizowane przez ten ośrodek spotkania i konferencje francusko-niemieckie: socjologów, pisarzy (Lahr 1947), dziennikarzy (Paryż 1949), młodych literatów (Bad Griesbach 1955). Od 1959 r. podróże naukowe, wymiany naukowców, sesje, odczyty i spotkania dyskusyjne w różnych miastach Niemiec zachodnich i Francji stały się główną formą pracy ośrodka. Każdego roku odbywa się kilkadziesiąt takich imprez. Duży nacisk kładzie się na wymianę wizyt. W latach 1960—63 zorganizowano między NRF i Francją wymianę 2994 młodych studentów i pracowników. W okresie wakacji urządza się wspólne obozy dla młodych Francuzów i Niemców w wieku 13—21 lat. W 1960 r. zorganizowano wędrowną wystawę pt. *Francja—Niemcy*, która — wykorzystując liczne zdjęcia, rękopisy, wykresy statystyczne, eksponaty muzealne itp. — zapoznawała społeczeństwo z aspektami historycznymi, kulturalnymi i ekonomicznymi stosunków francusko-niemieckich, wydobywając rzecz jasna na plan pierwszy — zgodnie z programem ośrodka — te wszystkie momenty, które świadczą o rozwoju pokojowych stosunków i współpracy między obu krajami. Następnie przysła kolej na wystawy objazdowe: *Europa na drodze do jedności*, *Berlin — problem europejski*, *Spotkanie z młodzieżą francuską*.

W dawniejszych latach ośrodek włączył do programu politycznej działalności problem przesiedleńców w Niemczech, któremu nadano możliwie największy rozgłos. Zagadnieniu temu poświęcono wiele konferencji międzynarodowych. Artykuły i apele prasowe podkreślały ciężki los przesiedleńców i potrzebę udzielania im pomocy. Organizowano wielokrotnie pobyt dzieci z obozów dla przesiedleńców u rodzin francuskich.

3. BELGIA

Z liczby sześciu instytutów europejskich funkcjonujących w Belgii i zrzeszonych w *AIEE*, połowa (3) działa przy uniwersytetach (w Brukseli, Liège i Louvain), a pozostałe pełnią funkcje ośrodków dydaktycznych.

A) Ośrodki dydaktyczne

Wśród instytutów mających swą siedzibę w Belgii na czoło wysuwa się Collège d'Europe w Brukseli. Uczelnia ta należy w ogóle do najpoważniejszych ośrodków „myśli europejskiej” i dlatego należy poświęcić jej stosunkowo więcej uwagi.

Powstanie i usytuowanie *Collège* w Bruges jest wynikiem dwóch inicjatyw: sekcji kulturalnej ruchu europejskiego i jej przewodniczącego Salvador de Madariaga oraz działaczy miasta Bruges (zwłaszcza delegata belgijskiego na kongres europejski w Hadze 1948 r. — O. Antoniego Verleye). Po rocznych pracach przygotowawczych, trwających od października 1949 r., otwarcie *Collège* nastąpiło jesienią 1950 r.

Collège d'Europe jest dzisiaj ośrodkiem studiów pouniwersyteckich, trwających jeden rok akademicki. Celem studiów jest przekazanie uczestnikom pogłębionej, systematycznej wiedzy z zakresu teorii i praktyki integracji europejskiej. Zdaniem promotorów, Bruges jako siedziba *Collège* jest najlepszym miejscem do realizacji tego zadania: dawna stolica handlu północnoeuropejskiego, miasto o starych tradycjach kulturalnych, posiadające bardzo wiele pięknych zabytków historycznych — *ville musée* — znajduje się w punkcie zetknięcia wpływów językowych łacińskich, germańskich i anglosaskich. Bliskość Brukseli, Luksemburga, Paryża (3 godz. drogi pociągiem), Londynu i Hagi ułatwia studentom odbywanie podróży naukowych i utrzymywanie kontaktów z organizacjami międzynarodowymi znajdującymi się w tych miastach.

Do władz uczelni wchodzi międzynarodowe grono profesorów i publicystów. Na czele rady administracyjnej, złożonej z przedstawicieli rządów, wspólnot i organizacji europejskich udzielających dotacji, stoi min. Jean Rey z Brukseli, członek *Comission de la Communauté économique européenne*. Radą naukową, do której należy 10 członków, kieruje prof. Jan Tinbergen z Rotterdamu. Rektorem uczelni jest od jej początku prof. dr Hendrik Brugmans, Fryzjczyk z pochodzenia, b. członek parlamentu holenderskiego, prezes *Action Fédéraliste Européenne* i czołowy ideolog federalizmu europejskiego.

Poza profesorami — członkami rady naukowej, którzy dojeżdżając z innych miast i krajów prowadzą wykłady i seminaria ze studentami — stale przybywają do Bruges z cyklami wykładów profesorowie zaproszeni z krajów EWG oraz USA. Poza tym systematyczne zajęcia mają profesorowie zamieszkali stale w Bruges i oni to czuwają nad prawidłowym tokiem studiów. Każdy z nich jest innej narodowości, a dwóch — to emigranci z krajów wschodniej Europy. Obok profesora H. Brugmansa pracują i mieszkają w Bruges: Polak J. Łukaszewski, Węgier I. Kormoss, Francuz M. J. Lory (dodajmy, że dyrektor administracyjny *Collège*, L. Paklons, jest Łotyszem z pochodzenia).

Liczba słuchaczy i stypendystów jest ograniczona, wynosi od 1966 r. — 60 osób (uprzednio 50), przy czym rekrutują się oni z kilkunastu krajów. *Collège* przyjmuje najchętniej absolwentów wydziałów prawa, ekonomii, nauk politycznych, humanistyki. Ograniczona liczba słuchaczy umożliwia surową selekcję kandydatów, którzy muszą spełniać następujące warunki: znać doskonale oficjalne języki *Collège* — francuski i angielski, posiadać mniej niż 30 lat, znajdować się w stanie wolnym. Od kandydatów wymaga się posiadania pozytywnych opinii uczelni i profesorów. W 11 krajach europej-

skich działają specjalne komisje selekcyjne dla kandydatów do *Collège* (w NRF, Austrii, Belgii, Francji, Danii, Luksemburgu, Włoszech, Norwegii, Holandii, W. Brytanii i Szwecji). Większość studentów otrzymuje stypendia na pokrycie kosztów nauki w Bruges, niektórzy studiują na własny koszt. Wszyscy mieszkają w Domu Studenta oddanym na ten cel przez miasto. Metody dydaktyczne obliczone są na stworzenie najlepszych warunków dla indywidualnej pracy i rozwoju studentów. Obok obowiązkowych wykładów i seminariów odbywają się spotkania i dyskusje z profesorami zaproszonymi z zewnątrz. Każdego roku studenci odbywają podróż do jednego z charakterystycznych regionów (np. na Sycylię) lub krajów Europy. Biblioteka *Collège* jest obficie zaopatrzona w literaturę krajów europejskich, poza tym sprowadza z zewnątrz dla potrzeb studentów wszelkie niezbędne książki i materiały. Program obejmuje kierunek ogólny, obowiązkowy dla wszystkich studentów (wykłady z historii Europy i myśli europejskiej, zagadnień wspólnot i organizacji europejskich) oraz studia w jednej z trzech sekcji: ekonomicznej, prawnej lub politycznej.

Pod koniec każdego roku akademickiego studenci mogą otrzymać bądź świadectwo regularnego uczestniczenia w zajęciach dydaktycznych, bądź dyplom — po opracowaniu oryginalnej rozprawki (*mémoire*). Podobnie jak inne ośrodki europejskie, *Collège* nie gwarantuje nikomu zatrudnienia w zakresie studiowanej specjalności, niemniej dyplom uczelni i jej pozycja na Zachodzie ułatwia niezmiernie zatrudnienie w organizacjach i wspólnotach europejskich lub w organach państwowych. Według sprawozdania *Collège* za rok 1964/65 dotychczasowi absolwenci uczelni zatrudnieni byli w tym czasie w następujących instytucjach: 20% w organizacjach międzynarodowych, w ministerstwach spraw zagranicznych i w służbie dyplomatycznej; 15% w wspólnotach zachodnioeuropejskich i w Radzie Europejskiej; 17% — to naukowcy i nauczyciele; 17% pracuje w instytucjach gospodarczych; 14% w administracji i państwowych instytucjach politycznych; 6% w radio, wydawnictwach, prasie; 6% wykonuje wolne zawody; 5% — różne inne. W Bruges działa stowarzyszenie absolwentów *Collège*, które organizuje doroczne zjazdy i wydaje własne piśmiennictwo pt. „Carillon” i kwartalnik „Agenor”.

Osobno należy kilka słów poświęcić produkcji wydawniczej *Collège*, która jest znaczna, a jakościowo zajmuje ważne miejsce w literaturze tzw. europejskiej. W latach 1950—1960 ukazywało się czasopismo pt. „Cahiers de Bruges”, które następnie zamienione zostało na książkową serię wydawniczą (*Cahiers de Bruges, nouvelle série*), w ramach której opublikowano już kilkanaście pozycji. Ostatnią, szesnastą z kolei, jest książka H. Brugmansa pt. *Vingt ans d'Europe. Témoignages 1946—1966*, Bruges 1966. Niewątpliwie najwybitniejszą pozycją w tej serii była, jak dotychczas, praca zbiorowa autorów reprezentujących różne dyscypliny naukowe: *Sciences humaines et intégration européenne*, 1961.

Na całej działalności *Collège d'Europe* wyciska swoje piętno osobowość

jego rektora — prof. H. Brugmansa, który w dniu 13 XII 1966 r. obchodził uroczyste w Bruges 60-lecie urodzin. H. Brugmans zajmuje się pracą pedagogiczną i publicystyczną, naukową i polityczną, jeździ z licznymi odczytami do różnych ośrodków, publikuje książki na temat kultury i myśli europejskiej oraz artykuły w wielu czasopismach i w kilku językach. Założenia i metody, wszelkie innowacje i ulepszenia, stały rozwój *Collège*, styl kolektywnego życia i indywidualnej pracy, dyscyplina w zajęciach i trybie życia — na tym wszystkim, co cechuje uczelnię, znać rękę rektora, który swój czas dzieli między zajęcia dydaktyczne, przebywanie ze studentami (mieszka w Domu Studenta), kierowanie plecówką oraz pracą naukową i publicystyczną. Wytrawny pedagog i krasomówca, płodny pisarz, prof. Brugmans cały swój talent oddaje służbie ideologii europejskiej i federalizmu europejskiego. Głosząc odległy i — dodajmy — bardzo mgławicowy program Europy sfederalizowanej, ale ograniczając się do studiowania przede wszystkim zagadnień Europy zachodniej (choć w ostatnim czasie wzrasta jego zainteresowanie Europą wschodnią), rektor, a wraz z nim całe Kolegium Europejskie, nie dostrzega jednak jak gdyby i przechodzi mimo najistotniejszych aktualnych problemów, które stoją na przeszkodzie pełnej współpracy i bezpieczeństwa całej Europy, przede wszystkim — problemu niemieckiego, ewolucji stosunków wewnętrznych i polityki wschodniej NRF. Taki obraz stosunków europejskich, jaki student wynosi z *Collège*, jest z całą pewnością jednostronny. Jednakże zasługą uczelni i rektora jest stworzenie atmosfery harmonijnej współpracy dla wszystkich, tolerancji dla cudzych poglądów, dla swobodnych dyskusji, a wśród studentów *Collège*, którego współpracownicy i kierownicy nie taili nigdy swego antykomunizmu, widzimy osoby wyznające odmienne ideologie polityczne, w tym także studentów z Polski.

Jednym z najmłodszych instytutów europejskich jest utworzony w lutym 1964 r. w ramach *L'Université Libre de Bruxelles* Instytut d'Études Européennes w Brukseli. Specjalizuje się w dydaktyce i badaniach z dziedziny integracji gospodarczej, prawnej i politycznej. Związany jest blisko z organami zarządzającymi Wspólnego Rynku, których siedzibą jest również Bruksela. Funkcje prezesa instytutu pełni prof. van der Meersch, sekretarza generalnego — prof. J. Salmon.

Studia w instytucie mają charakter specjalistyczny, przeznaczone są dla osób posiadających już stopień naukowy (np. w sekcji prawnej — stopień doktora nauk prawnych) i pragnących zdobyć dyplom wyższych studiów europejskich. Zajęcia odbywają się w trzech sekcjach: ekonomicznej, prawnej i politycznej, trwają dwa lata i zakończone są dwoma egzaminami w wybranej sekcji. Językiem urzędowym instytutu jest francuski, niektóre wykłady odbywają się w holenderskim, angielskim, niemieckim lub włoskim. W poszczególnych sekcjach koncentruje się także praca badawcza — indywidualna lub zbiorowa — słuchaczy. Silny akcent kładzie się w tych pracach na analizy porównawcze EWG i RWPG.

W instytucie prowadzą prace badawcze również grupy uczonych (w tym także stypendyści zagraniczni) przygotowujących rozprawy na tematy europejskie. Znajdują oni tu, podobnie jak studenci, dogodne warunki, mogą bowiem korzystać z ośrodka dokumentacji, biblioteki, z pomieszczeń instytutu itp. Instytut ułatwia również publikowanie w wydawnictwach Uniwersytetu brukselskiego wyników badań prowadzonych przez słuchaczy i profesorów. W przygotowaniu na rok 1967 jest wydawnictwo będące owocem specjalnej konferencji poświęconej normom i instytucjom prawnym w gospodarce krajów socjalistycznych i kapitalistycznych oraz publikacja poświęcona porównaniu instytucji i norm prawnych w EWG i RWPG.

Na początku 1962 r. powstał przy wydziale prawa Uniwersytetu w Liège instytut europejskich studiów prawnych — Institut d'Études Juridiques Européennes. Specjalizuje się w dziedzinie prawa europejskiego, będącego tematem studiów dla studentów i problemem badawczym dla uczonych. Dwoma prezesami tej placówki są: prof. Fernand Dehousse (współautor pracy zbiorowej pt. *Aspects juridiques du Marché Commun*, Liège 1958) i prof. Paul Horion.

W instytucie przebywa każdego roku grupa słuchaczy po studiach uniwersyteckich z zakresu nauk społecznych, ekonomicznych, politycznych, dyplomacji i prawa. Słuchacze ci, pochodzący z Belgii oraz innych krajów członkowskich lub stowarzyszonych z EWG, korzystają ze stypendiów komisji EWG (*Commission de la Communauté économique européenne*), Rady Europejskiej, NATO i rządu belgijskiego. Studia trwają rok i kończą się z chwilą oddania rozprawy (*mémoire*), która — w razie zatwierdzenia — jest podstawą otrzymania licencjatu europejskich nauk prawnych (tytuł ten został ustanowiony zarządzeniem króla z 8 I 1964 r.).

W programie pracy instytutu działalność badawcza znajduje się na drugim miejscu. Współpracownicy instytutu drukują artykuły w następujących czasopismach: „Collection scientifique de la Faculté de Droit de l'Université de Liège” i „Annuaire de l'économie collective”.

Centre d'Études Européennes de l'Université de Louvain powstało w 1965 r. Powołanie tego ośrodka przy Katolickim Uniwersytecie w Louvain było rezultatem wcześniejszej działalności tamtejszych uczonych w zakresie badań nad integracją zachodnioeuropejską. Ośrodek ma obecnie inspirować i koordynować te poczynania. Ogólny nadzór i kierownictwo nad nim sprawuje rada złożona z profesorów wydziału prawa i wydziału nauk ekonomicznych, społecznych i politycznych, która co 3 lata wybiera dwóch prezesów. Aktualnie funkcje te znajdują się w rękach profesorów Omer de Raeymaker i Jean Renauld.

Studia w zakresie problematyki integracji europejskiej, zorganizowane na poziomie trzeciego stopnia w sekcji językowej francuskiej i holenderskiej, dostępne są dla osób z tytułem doktora praw i kończą się zdobyciem licencjatu europejskich nauk prawnych. Zajęcia są b. intensywne: seminaria, ćwiczenia,

wykłady, spotkania z miejscowymi i zagranicznymi profesorami i wysokimi urzędnikami wspólnot. W r. akademickim 1967/68 przewiduje się uruchomienie studiów europejskich w zakresie nauk społecznych, ekonomicznych i politycznych.

Prace badawcze nad wybranymi zagadnieniami integracyjnymi skoncentrowane są w grupach roboczych: Wspólnego Rynku (kier. prof. M. Woitrin), gospodarki międzynarodowej (grupa ta realizuje napływające od różnych instytucji europejskich zamówienia na opracowania), socjologii wyborów europejskich (kier. prof. J. De Meyer), politycznej integracji Europy (prof. Jean Buchmann). Poza tym w innych zespołach prowadzi się badania różnych zjawisk, np. wpływu radia i telewizji na opinię publiczną w krajach EWG. Efektem tych poczynań badawczych jest dość długa lista publikacji wydanych w języku francuskim przez wydawnictwo E. Nauwelaerts, Louvain-Paris (wydana tamże w 1962 r. książka L. Philipsa, *De l'intégration des marchés* uzyskała nagrodę wspólnot europejskich). Książki w języku holenderskim ukazują się w serii *Centrum voor Economische Studien*. Artykuły opracowane w instytucie drukowane są w czasopismach „Recherches économiques de Louvain” i „Tijdschrift voor Economie”. Wreszcie należy wspomnieć o tych zainteresowaniach ośrodka, które dotyczą zagadnień współpracy krajów obozu socjalistycznego. Wynikiem tych zainteresowań jest m. in. książka T. Kis, *Les pays de l'Europe de l'Est: leur rapports mutuels et le problème de leur intégration dans l'orbite de l'URSS*. Louvain, Ed. Nauwelaerts.

B) Ośrodki naukowo-badawcze

Centre National d'étude des problèmes de sociologie et d'économie européennes w Brukseli. Ośrodek ten powstał w 1959 r. Zajmuje się zagadnieniami socjologicznymi EWG, w szczególności tendencjami w opinii publicznej i postawami ujawnianymi w organizacjach społeczno-politycznych Belgii wobec integracji krajów Europy zachodniej. Od 1962 r. ośrodek realizuje program badawczy finansowany przez belgijskie Ministerstwo Oświaty i Kultury, dotyczący wzajemnego związku zachodzącego między narodowymi interesami i grupami nacisku a polityką integracji Europy (na przykładzie Belgii). W toku opracowywania znajdują się m. in. porównawczo ujmowane zagadnienia belgijskich partii politycznych i ich stosunku do unii europejskiej. Ośrodek posiada własną kadre badaczy i współpracowników. Pracami kieruje rada administracyjna, której przewodniczy prof. Fernand Dehousse z Liège. Sekretarzem generalnym jest R. Rifflet. Do komitetu naukowego wchodzi naukowcy i politycy związani z organizacjami i wspólnotami zachodnioeuropejskimi. Wyniki prac ukazują się w wydawnictwie *L'Institut de Sociologie* Uniwersytetu w Brukseli bądź w serii *Cahiers du Centre*. Z większych prac opublikowano do tej pory: *Les élections européennes au suffrage universel direct*, 1960; *L'université euro-*

péenne, 1963; *Sentiment national en Allemagne et en Belgique*, 1964; *La programmation européenne*, 1965; N. Loeb-Mayer, *Le patronat industriel belge et la CEE*, 1965.

Instytut Królewski Spraw Międzynarodowych — Institut Royal des relations internationales w Brukseli, chociaż zrzeszony w AIEE, nie jest instytutem „europejskim” *sensu stricto*. Prowadzi studia nad polityką zagraniczną i międzynarodowymi stosunkami gospodarczymi, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków międzynarodowych Belgii i Luksemburga. Problemy integracji europejskiej zajmują jednak w tematyce badawczej instytutu ważne miejsce. Badania dotyczą m. in. wpływu współpracy międzynarodowej i integracji zachodniej na gospodarkę belgijską. Organ instytutu „Chronique de Politique Etrangère” poświęcił szereg numerów specjalnie zagadnieniom integracyjnym. Sporo artykułów na te tematy zamieszcza też drugie czasopismo instytutu „Internationale Spectator”. Warto dodać, że biblioteka instytutu posiada jedyny w Belgii kompletny zbiór publikacji poświęconych takim instytucjom i wspólnotom, jak EWWS, EWG, Euratom, GATT i in.

4. WŁOCHY

We Włoszech istnieją trzy instytuty europejskie, z których dwa — to placówki uniwersyteckie (Bologna, Turyn). Wszystkie uprawiają dydaktykę.

The Bologna Center Scholl of Advanced International Studies of the John Hopkins University. Ośrodek boloński, założony w 1955 r., stanowi część składową amerykańskiego Uniwersytetu J. Hopkinsa w Baltimore. Równocześnie związany jest bliską współpracą z Uniwersytetem w Bolonii. Funkcjonuje jako ośrodek studiów pouniwersyteckich dla absolwentów szkół wyższych, specjalizujący się w zagadnieniach gospodarczych, prawnych i politycznych Europy i USA i przygotowujący kadry dla instytucji międzynarodowych i administracji państwowych. Kierownictwo spoczywa w rękach Amerykanów: ogólny nadzór sprawują władze uniwersyteckie z Baltimore, bezpośrednia dyrekcja należy do prof. C. Grove Haines. Studenci, rekrutowani w różnych krajach, muszą znać biegle język angielski i inny europejski. Ośrodek dysponuje stypendiami dla słuchaczy z Ameryki i Europy, przy czym 10 stypendiów rezerwuje się dla Europejczyków studiujących problemy amerykańskie. Ponadto stypendia fundują rządy Włoch, Austrii, NRF, Holandii; komisje Fulbrighta w Austrii, NRF i Włoszech; *Esso Standard Italiana*; *Istituto Mobiliare Italiano*; *Stifterverband für Deutsche Wissenschaft*; *Fritz Thyssen Stiftung*; *The School of Advanced International Studies Washington*.

Na studiach, które trwają zasadniczo jeden rok, istnieją dwa kierunki specjalistyczne: stosunków międzynarodowych i zagadnień amerykańskich. Każdy student obowiązany jest wysłuchać wykładów na temat: wspólnota atlantycka a integracja europejska. Gdy chodzi o problematykę europejską, program

obejmuje wykłady i zajęcia z historii i polityki (m. in. historii dyplomacji, polityki międzynarodowej po 1945 r., rozwoju wspólnot zachodnioeuropejskich, opinii publicznej, współczesnych spraw państw europejskich, wśród nich ZSRR i krajów socjalistycznych), ekonomii i prawa. Ośrodek prowadzi też działalność wydawniczą. W 1957 r. opublikowano książkę pt. *European Integration* (Ed. J. Hopkins Press Baltimore), wydaną następnie w językach włoskim (Bologna 1957) i niemieckim (Göttingen 1958). Od 1960 r. wychodzi kwartalnik „The American Review” będący przeglądem spraw amerykańskich.

Institut universitaire d'études européennes w Turynie. Powstanie tego instytutu jest typowym przykładem koniunktury politycznej, jaka istniała dla badań nad integracją europejską w latach pięćdziesiątych. Utworzony został dzięki lokalnej inicjatywie działaczy Turynu i Piemontu w 1952 r., którzy widzieli w tym szansę dla regionu, oraz pomocy finansowej i organizacyjnej kilku krajów i instytucji międzynarodowych. W ciągu lat instytut wypracował swój profil dydaktyczny i naukowy, nawiązał współpracę z kołami naukowymi krajów Europy (m. in. krajów socjalistycznych), pragnąc zapewnić swej działalności możliwie najwyższy poziom.

Na czele instytutu stoi rada dyrekcyjna, do której — obok rektora i profesorów Uniwersytetu turyńskiego — należą przedstawiciele władz miasta i prowincji Turyn, natomiast funkcję dyrektora pełni prof. Silvio Romano.

Instytut przyjmuje studentów wszystkich narodowości po ukończeniu studiów uniwersyteckich i władających biegle językiem francuskim, w tym języku bowiem odbywają się zajęcia. Trzydziestu spośród nich otrzymuje stypendia. Właściwe studia trwają jeden rok (na zakończenie, którego wydaje się świadectwo wyższych studiów europejskich), drugi rok poświęcony jest wyłącznie na badania naukowe ewentualnych kandydatów. Studia poświęcone problematyce europejskiej, w szczególności zagadnieniom współpracy i integracji, odbywają się w trzech sekcjach: prawnej, ekonomicznej i historycznej. Obok wykładowców włoskich (z Turynu, Padwy, Rzymu, Mediolanu, Bari) zjawiają się stale w Turynie profesorowie francuscy, szwajcarscy, niemieccy, brytyjscy, belgijscy, holenderscy, szwedzcy. Turyn zaprasza też wykładowców z krajów socjalistycznych. W r. ak. 1965/66 np. przybyli z wykładami profesorowie: C. Bobrowski, S. Rozmaryn i W. Czachórski z Polski; D. Stojećevic i P. Mihailovic z Jugosławii, A. Jonascu z Rumunii i L. Makkai z Węgier.

Istituto di studi europei „Alcide de Gasperi” w Rzymie. Instytut rzymski otrzymał imię swego fundatora, pierwszego prezesa i dyrektora — de Gasperi'ego, który był premierem Włoch, przywódcą Chładcji i jednym z promotorów zjednoczenia Europy. Instytut ten powstał w 1953 r. i od tego czasu przyświecają mu niezmiennie dwa główne cele: 1) uprawiać i rozwijać studia nad Europą w zakresie różnych dyscyplin naukowych, biorąc za punkt wyjścia filozofię i tradycję chrześcijańską, 2) popierać wszelką działalność kulturalną i naukową związaną z integracją europejską.

Jest to placówka dydaktyczna dla absolwentów wyższych uczelni (w wyjątkowych przypadkach również dla osób z długoletnim stażem w instytucjach międzynarodowych), pragnących przygotować się do pracy w organizacjach europejskich lub do pracy naukowej i otrzymujących pod koniec rocznego kursu dyplom wyższych studiów europejskich. W programie najwięcej miejsca zajmują problemy ekonomiczne, prawne i polityczne Europy, wykładane przez profesorów z Włoch i z zagranicy.

Instytut posiada swój komitet honorowy, do którego wchodzi m. in. G. Pella i P. H. Spaak (do niedawna też K. Adenauer), radę naukową złożoną z naukowców i polityków oraz dyrekcję, którą kieruje obecnie — po śmierci Lodovico Benvenuti — komisarz nadzwyczajny prof. A. G. Zaccaria.

Dorobek wydawniczy instytutu w zakresie badań nad integracją europejską jest nader obfity, obejmuje kilkadziesiąt książek i zbiorów rozpraw profesorów G. del Vecchio, G. Auriti, R. Ciasca, R. Monaco, C. Zaccaria i wielu innych.

5. SZWAJCARIA

Oba istniejące w Szwajcarii i należące do AIEE instytuty europejskie zajmują się dydaktyką, oba jednak równocześnie prowadzą intensywne prace badawcze.

Institut d'études européennes (Centre Européen de la Culture) w Genewie. *Centre Européen de la Culture* należy do najstarszych i najaktywniejszych instytutów studiów europejskich. Powstał w wyniku uchwał kongresu europejskiego w Hadze 1948 r. i konferencji europejskiej kultury w Lozannie 1949 r. jako kulturalna i naukowa instytucja ruchu europejskiego. Rozpoczął działalność 7 X 1950 r., pozostając od początku pod kierownictwem Denis de Rougemont, publicysty i historyka, autora wielu prac źródłowych i analitycznych z dziedziny historii i kultury Europy (m. in.: *Vingt-huit siècles d'Europe*, Paris 1961; *Les Chances de l'Europe*, Neuchâtel 1962). Ośrodek prowadzi działalność badawczą, propagandową, informacyjną, wydaje osobną serię książkową, specjalny biuletyn w kilku językach „Bulletin du Centre Européen de la Culture”, miesięczne zeszyty dla prasy „Actualités Européennes” rozpowszechniane w redakcjach ok. 1500 czasopism. Ponadto w ośrodku genewskim uprawia się studia porównawcze nad „pedagogiką europejską”, gromadzi się materiały dla filmów dokumentalnych, urządza konferencje i sesje (np. niedawne seminaria na temat perspektyw ekonomicznych Europy zjednoczonej oraz wpływu automatyzacji na życie kulturalne). W *Centre* znajduje się siedziba sekretariatu AIEE oraz Europejskiego Stowarzyszenia Festiwalu Muzycznych. Środki finansowe czerpie ośrodek ze źródeł prywatnych (dotacje bogatych mecenasów), oficjalnych, do których należą subwencje państwowe i organizacji europejskich, ze sprzedaży wydawnictw i ze składek członkowskich.

Jako emanacja *Centre* powstał w 1963 r. specjalny instytut studiów europejskich (*Institut d'Études Européennes*). W zamyśle ma być on międzydiscyplinarną placówką dydaktyczną (i badawczą), w której — obok uwzględniania problematyki współczesnej — szczególna uwaga skierowana zostanie na stosunki Szwajcarii z Europą oraz doktrynę i praktykę federalizmu.

Do naczelnych władz wchodzi przedstawiciele następujących instytucji w Genewie: Departamentu Oświaty kantonu genewskiego; rektor Uniwersytetu; dyrektor *Centre Européen de la Culture*.

Instytut wpisuje na listę swych słuchaczy studentów Uniwersytetu w Genewie lub innego uniwersytetu szwajcarskiego, którzy pragną specjalizować się w zagadnieniach integracji europejskiej. Przyjmuje się też absolwentów wyższych uczelni. Obowiązuje znajomość języka francuskiego. Zajęcia ześrodkowują się na trzech grupach tematycznych: 1) problematyce kulturalnej, politycznej i historycznej Europy, 2) problematyce prawnej i 3) zagadnieniach ekonomicznych. Szczegółowe wykłady i seminaria w r. ak. 1966/67 dotyczą m. in. filozofii i perspektyw federalizmu i badań nad polityczną myślą europejską (D. de Rougemont), przemian strukturalnych w gospodarce europejskiej pod wpływem integracji i inwestycji amerykańskich (H. Schwamm), instytucji europejskich, stosunku partii politycznych do integracji, grup nacisku i kadry kierowniczej organizacji europejskich (D. Sidjanski). Zajęcia trwają jeden rok, drugi przeznaczony jest na pisanie osobnej rozprawy.

Biblioteka i ośrodek dokumentacyjny instytutu są wybornie zaopatrzone w literaturę i materiały archiwalne dotyczące integracji europejskiej, w szczególności historii i działalności instytutów studiów europejskich, początków ruchu na rzecz unii Europy (od 1944 r.) i funkcjonowania wspólnot zachodnioeuropejskich.

Institut universitaire de hautes études internationales w Genewie ma dawną historię, sięgającą 1927 r. Instytut zajmuje się kształceniem w dziedzinie nauk politycznych i badaniami współczesnej problematyki międzynarodowej. Odbywają się też tam staże w dziedzinie dyplomacji. Instytut utrzymuje bliskie kontakty z ośrodkami amerykańskimi, a profesorowie z USA należą do władz placówki.

Podkreślę te aspekty działalności instytutu, które łączą się z integracją europejską. W programie dydaktycznym tematyka historii i polityki międzynarodowej obejmuje m. in. seminarium poświęcone unii europejskiej i wspólnocie atlantyckiej w latach 1945—1965 (prof. J. Freymond). W zakresie prawa międzynarodowego przewidziane jest seminarium na temat prawnych aspektów organizacji europejskich (prof. P. Cahier) i przedsiębiorstw międzynarodowych (prof. P. Lalive). Prof. O. Long prowadzi seminarium poświęcone polityce i praktyce integracji Europy. Studenci uczestniczą też w określonym wymiarze godzin w zajęciach *Institut d'Études Européennes*.

Wśród wydawnictw instytutu widzimy pracę J. Brémont, *La coordination énergétique en Europe*, 1962. Obecnie przygotowuje się kilka publikacji na

temat integracji: J. Colebrock, *Franco-British Attitudes and European Unity 1948—1950*; O. Long, *The EFTA Countries and the Crisis of European Integration and the Atlantic Partnership*; D. Sidjanski, *Les groupes européennes*.

6. HOLANDIA

W Holandii działają dwa instytuty studiów europejskich; oba należą do uniwersytetów i uprawiają badania naukowe.

Europa Instituut w Amsterdamie działa od 1960 r. i związany jest z trzema wydziałami uniwersytetu amsterdamskiego: prawa, nauk społecznych i ekonomicznych, nauk politycznych. Celem placówki jest badanie skutków ekonomicznych integracji europejskiej oraz aspektów prawnych i społecznych tego procesu. Instytut skupia liczną grupę współpracowników, profesorów wyższych uczelni Holandii. Z inicjatywy tej placówki ukazały się do tej pory dwie większe prace: na temat roli Europy w świecie (P. Noordhoff, *Europa in de Universiteit*, 1962) i grup nacisku w EWG (A. E. Kluwer, *Pressie-groepen in de E. E. G.*, 1965). W przygotowaniu znajduje się praca zbiorowa o Parlamencie Europejskim, jego pozycji i roli w systemie politycznym Zachodu. Instytut prowadzi redakcję działu ekonomicznego w czasopiśmie „Economisch-Statistische Berichten”.

Instytut organizuje także pewne wykłady i zajęcia dla studentów Uniwersytetu amsterdamskiego (w zakresie obowiązującej problematyki Europy), udostępniła im bibliotekę, ułatwia wyjazdy itp. W październiku 1966 r. instytut uruchomił roczny pouniwersytecki kurs dotyczący integracji europejskiej i, być może, kursy takie będą powtarzane również w latach następnych.

Drugi instytut holenderski — Europa Instituut w Leyde, utworzony w 1958 r. i stanowiący przybudówkę tamtejszego Uniwersytetu — zajmuje się badaniem stosowania i upowszechnienia znajomości prawa europejskiego ustanowionego traktatami paryskimi i rzymskimi. Władze instytutu składają się z kuratorium, do którego wchodzi profesorowie Uniwersytetu w Leyde oraz przedstawiciele holenderskich kół politycznych i gospodarczych (m. in. J. W. Beyen, b. ambasador we Francji, D. A. Delprat, prezes Izby Handlu w Amsterdamie, prof. van Eysinga, b. członek Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości) i ze stałego biura, którym kieruje dyrektor prof. I. Samkalden.

Każdy student uniwersytetu może korzystać ze zbiorów instytutu. Instytut nie prowadzi osobnych zajęć dydaktycznych, jedynie te, które są objęte programem uniwersyteckim (prawo wspólnot i organizacji europejskich). Placówka posiada pewne środki, by zapewnić studentom wykazującym się zdolnościami naukowymi możliwość pozostania na przeciąg 1—2 lat w celu prowadzenia pracy badawczej.

W ramach instytutu działają grupy naukowe o różnym składzie, złożone z profesorów, studentów, przedstawicieli rządu, urzędników wspólnot europejskich.

skich itp. Mają one za przedmiot badań różne zagadnienia europejskie: finanse Wspólnego Rynku, wielkie przedsiębiorstwa międzynarodowe, skutki przyjęcia nowych członków do wspólnot europejskich, połączenie wspólnot. Współpracownik instytutu, Godfried van Benthem van den Bergh, pracuje nad tematem: nacjonalizm a integracja w zachodniej Europie.

Europa-Instituut kieruje serią książkową pt. *Europese Integratie*, wydawana przez znane wydawnictwo A. W. Sijthoff'a oraz wspólnie z *British Institute of International and Comparative Law* wydaje kwartalnik w języku angielskim „Common Market Law Review”. Oba te współpracujące ze sobą instytuty, holenderski i angielski, organizują każdego roku konferencję poświęconą aktualnym zagadnieniom prawa europejskiego. W konferencjach tych uczestniczą prawnicy angielscy i holenderscy oraz zaproszeni imiennie urzędnicy wspólnot.

7. INNE KRAJE

W Austrii funkcjonuje od 1945 r. *Österreichisches College (Forschungsinstitut für Europäische Gegenwartkunde)*, Wiedeń. Jest to stowarzyszenie prywatne, niezależne, skupiające swoją działalność na organizacji i przeprowadzeniu dorocznej imprezy pod nazwą — Forum Europejskiego w Wiedniu i Alpbach. Jest to sesja odbywająca się w dniach 19 VIII—7 IX każdego roku, w której uczestniczyć mogą zainteresowane osoby na własny koszt (w niektórych przypadkach instytut pokrywa koszty podróży lub pobytu). W miejscowości tyrolskiej Alpbach, położonej na wysokości 1000 m n.p.m. w pięknej nasłonecznionej dolinie, odbywają się spotkania naukowe poświęcone współczesnej problematyce Europy, wieczory artystyczne i pokazy folkloru. Każda sesja ma swój jeden temat główny, dyskutowany na zebraniach plenarnych i omawiany w grupach roboczych według specjalności uczestników. W 1962 r. tematem ogólnym było: świat zachodni a cywilizacja Azji, w 1965 r. — Europa i Stany Zjednoczone.

Siedziba jedyne go instytutu europejskiego w Hiszpanii mieści się w Barcelonie. *Instituto de Estudios Europeos* powstał w 1951 r. na zasadzie odrębnego stowarzyszenia posiadającego osobowość prawną. Obok głównej placówki w Barcelonie posiada kilka stacji naukowych w innych miastach hiszpańskich. Zadaniem instytutu jest propagowanie idei europejskiej na obszarze Hiszpanii. Członkowie instytutu studiują systematycznie zagadnienia związane z ewentualnym przystąpieniem tego kraju do Wspólnego Rynku i spotykają się raz na 2 miesiące w Klubie Europejskim (*Club Europeo*) na dyskusje o integracji europejskiej i jej wpływie na sprawy hiszpańskie. Instytut zajmuje się też badaniem aktualnej problematyki krajów Europy. Uprawia kilka form działalności: organizuje konferencje naukowe, cykle wykładów i seminariów z udziałem zaproszonych uczonych, wydaje książki. W tej ostatniej dziedzinie uderza duża liczba tłumaczonych prac auto-

rów szeroko znanych (R. Aron, W. Lippman, Coudenhovi-Kalergi, Christian A. Herter i in.). Informacje i krótsze artykuły zamieszcza organ instytutu — „Revista Europa”.

Instytut kierowany jest przez radę administracyjną z prezesem J. Prat-Ballesterem. Funkcje dyrektora sprawuje Salvador Millet y Bel.

Ostatnim z instytutów omawianych w niniejszym przeglądzie jest Institute of European Studies. Pod tą nazwą działa amerykańska instytucja pedagogiczna, organizująca na terenie Europy — z funduszy USA — studia dla Amerykanów, pragnących zapoznać się z kulturą europejską. Powstanie jej łączy się z okresem intensywnej penetracji (również na polu naukowym) i wzrostu wpływów amerykańskich w Europie po 1945 r. Władze i administracja mają swą siedzibę od momentu założenia instytutu w 1950 r. w Chicago, a placówki dydaktyczne znajdowały się najpierw w Wiedniu i Paryżu, obecnie — od 1966 r. — również w Nantes, Fryburgu i Madrycie. Kierownictwo i wykłady prowadzą miejscowi profesorowie. Wszystkie te placówki realizują kształcenie na poziomie uniwersyteckim w językach państw, na terenie których się znajdują (z wyjątkiem Wiednia, gdzie językiem wykładowym jest angielski). W programie kładzie się nacisk na poznanie problematyki europejskiej i intensywną naukę języka.

IV. UWAGI KOŃCOWE

Na zakończenie niniejszego przeglądu instytutów studiów europejskich wypada raz jeszcze zaznaczyć, że nie uwzględnia on wszystkich placówek tego typu, a jedynie te, które należą do *Association des Instituts d'Études Européennes (AIEE)*. W krajach zachodnich działają różne inne instytuty europejskie, niezrzeszone w AIEE, a ponadto kierunek studiów tzw. europejskich uwzględniony jest w większym czy mniejszym stopniu w placówkach badawczych i uczelniach o szerszej problematyce dydaktycznej i naukowej. W samej NRF rozwijają działalność — poza wspomnianymi wyżej 6 placówkami studiów europejskich — jeszcze inne instytuty i ośrodki o zbliżonym profilu (np. *Gustav-Stresemann-Institut e. V. für europäische Bildungs- und Informationsarbeit* w Bergisch Gladbach, *Internationales Schulbuchinstitut* w Brunszwiku, *Europa-Kolleg-Hamburg* i inne)³. W kilkunastu uniwersytetach zachodniemieckich programy zajęć dla studentów różnych wydziałów uwzględniają problematykę integracyjną. W Szwajcarii, przy Uniwersytecie w Lozannie, wyróżnia się obfitą produkcją wydawniczą *Centre de Recherches Européennes*. Podobnie jest w innych krajach zarówno europejskich, jak i USA. Instytuty amerykańskie uprawiają we własnym zakresie tematykę europejską, poza tym usiłują rozszerzać swe wpływy na gruncie europejskim przez

³ Zob. *Die Europäische Bewegung. Ziele-Aufgaben-Organisation*. Bonn.

wymianę i przysyłanie profesorów oraz udzielanie dotacji finansowych. Omówienie wszystkich tych organizacyjnych form, w jakich przejawiają się „studia europejskie”, przekroczyłoby ograniczone ramy niniejszego artykułu informacyjnego.

W konkluzji nasuwa się uwaga, że studia europejskie są dziedziną nauki stale rozwijającą się w krajach zachodnich, i to — jak na razie — bez względu na taki czy inny aktualny stan i tendencje w procesie integracji. Świadczy o tym najdobitniej wzrastająca z roku na rok liczba instytutów. W dużym tempie wzrasta także ilość publikacji, czasopism, prac dyplomowych poświęconych problemom integracji. Rośnie liczba uczonych skupiających swą uwagę na tym zagadnieniu, jak również ilość absolwentów, którzy ze świadectwem lub dyplomem ukończenia wyższych studiów europejskich znajdują zatrudnienie w instytucjach i wspólnotach zachodnich. Uformowanie się licznej, wielotysięcznej już obecnie, wykształconej kadry polityków, techników i urzędników zatrudnionych i związanych lojalnością z instytucjami między- i ponadnarodowymi jest faktem społecznym o istotnym, jak się wydaje, znaczeniu w całokształcie procesów integracyjnych.

ANDRZEJ KWILECKI